

■ Andreea MILEA¹

Parcul castelului Kendi-Kemény din Brâncovenești, județul Mureș

DATE ISTORICE ȘI CONTEMPORANE²

■ **Rezumat:** *Articolul prezintă câteva repere din istoria construcțiilor și amenajărilor parcului castelului Kendi-Kemény din Brâncovenești (județul Mureș). Parcul în stil peisager, clasat drept monument istoric în Listele Monumentelor Istorice 2004, 2010, respectiv 2015, a fost creat în secolul al XIX-lea, dar grădini aferente castelului sunt amintite în documente încă din secolul al XVII-lea. Cea mai semnificativă modificare pe care parcul a suferit-o pe parcursul secolului al XX-lea constă în micșorarea suprafeței propriu-zise de parc și atribuirea restului suprafeței unor funcțiuni utilitare (terenuri agricole, livadă). Totodată, pe amplasament au apărut noi construcții. Totuși, suprafața păstrată de parc este semnificativă și numeroase exemplare arborescente istorice au supraviețuit. Articolul descrie principalele elemente construite și amenajate ale ansamblului, relațiile dintre ele și relațiile lor cu așezarea și peisajul înconjurător, așa cum au fost observate de către autoare în vara anului 2009, în încercarea de a schița un inventar sumar al situației amenajării în zilele noastre.*

■ **Cuvinte cheie:** grădină istorică rezidențială, amenajare în stil peisager, secolul XIX

Introducere

■ Aparținând în evul mediu de comitatul Turda, așezarea de cetate domnească denumită în prezent Brâncovenești³ a apărut în documente încă din 1228 cu numele de *castrum Wecheu* (WEISZ 2007, 97). Domeniul și cetatea au fost deținute între 1319-1476 de familia BÁNFFY DE LOSONC, de la care familia UNGOR DE NÁDASD le-a dobândit și le-a stăpânit până

1 Arhitect, dr., lector la Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, România.

2 Urmând structura metodologică descrisă în articolul de debut al rubricii *Grădini Istorice*, prezentarea parcului castelului Kendi-Kemény din Brâncovenești abordează următoarele aspecte, relevante pentru o analiză sistematică a grădinilor istorice rezidențiale transilvănene: date generale despre „proprietari, etape de construcție, stil arhitectural, constructori”; peisaj („formațiuni principale de relief, cursuri de apă, prezența unor elemente dominante”); amplasament („localizare în cadrul așezării, forma generală a sitului, caracterul limitelor”); relief local și dispunerea elementelor majore („topografia sitului, localizarea elementelor majore pe sit: zona de acces, reședința, parcul, alte elemente naturale sau construite”); amenajările de acces („localizarea acceselor – pe proprietate și în reședință – și descrierea amenajărilor aferente”); castelul și relația lui cu amenajările exterioare („descrierea volumelor principale” ale castelului și a „dispozițiilor de legătură cu exteriorul”); respectiv, amenajarea exterioară propriu-zisă („compoziție, dispunerea vegetației, elemente de vegetație, paviment, obiecte ornamentale, construcții ornamentale”). Pentru descrierea detaliată a metodologiei, a se vedea articolul de debut (MILEA 2012).

3 Brâncovenești/Ieciu/Delavrancea (RO), Marosvécs/Vécs (HU), Wetsch (DE) (SZABÓ, Dicționar...).

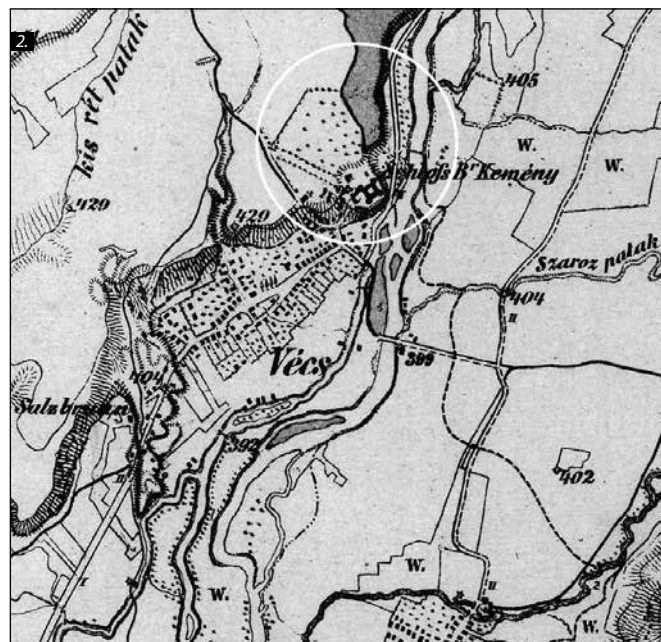
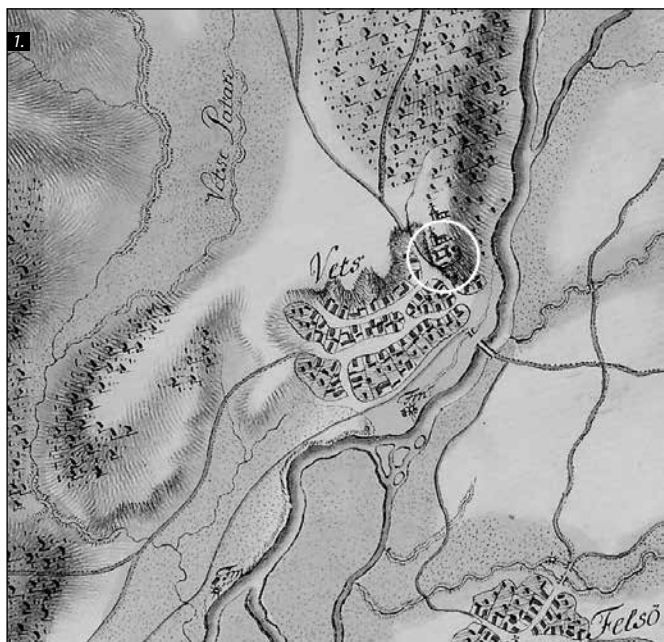
The Kendi-Kemény Manor House Park in Brâncovenești, Mureș County

HISTORICAL AND CONTEMPORARY DATA²

■ **Abstract:** *The article presents several landmarks from the history of construction and landscape design of the Kendi-Kemény Manor House in Brâncovenești (Mureș Co.). The landscaped style park, listed on the 2004, 2010, respectively 2015 Historic Buildings List, was created in the 19th century, but gardens belonging to the manor house are mentioned in documents already in the 17th century. The most important modification that the park went under in the 20th century was the decrease in the area of the park itself and the assignment of the rest of the land to utilitarian purposes (farmlands, orchard). Moreover, new buildings appeared on the site. Still, the preserved area of the park is significant and many historical tree specimens have survived. The article presents the main built and landscaped elements of the ensemble, the relationships developed between them and with the settlement and the surrounding landscape, as they were observed by the author in the summer of 2009, in an attempt to sketch a brief inventory of the current state of the ensemble.*

1 Architect, PhD, lecturer at the Technical University of Cluj-Napoca, Romania.

2 Following the methodological structure described in the first article of the *Historical Gardens* column, the presentation of the Kendi-Kemény Manor House Park in Brâncovenești approaches the following aspects, relevant for a systematic analysis of Transylvanian historical residential gardens: general data on “owners, building stages, architectural style, contractors”; landscape (“main landforms, watercourses, the presence of dominating elements”); site (“location within the settlement, general shape of the site, limit characteristics”); local relief and the placement of major elements („site topography, location of the main elements on site: access area, the residence, the park, other natural or built elements”); access and the elements related to it (“access placement – to the property and to the residence – and the descriptions of the related elements”); the manor house and its relationship with the exterior design elements (“description of the residence’s main volumes and the devices for the connection with the exterior”); as well as the actual landscape design (“composition, placement of the vegetation, vegetation elements, pavement, ornamental objects, ornamental constructions”). For a detailed description of the methodology, see the first article (MILEA 2012, 48-60).

■ **Fig. 1.** Reprezentarea satului Brâncovenesti (Vets) în prima ridicare topografică militară a Imperiului Habsburgic (1763-1787). Zona amplasamentului studiat este reprezentată (de către autoare) cu linie albă © Österreichisches Staatsarchiv, Arcanum Adatbázis Kft., 2017

■ **Fig. 2.** Reprezentarea satului Brâncovenesti (Vécs) în cea de-a doua ridicare topografică militară a Imperiului Austriac (1806-1869). Zona amplasamentului studiat este reprezentată (de către autoare) cu linie albă © Österreichisches Staatsarchiv, Arcanum Adatbázis Kft., 2017

■ **Figure 1.** The representation of Brâncovenesti (Vets) in the 1st Military Survey of the Habsburg Empire (1763-1787). The area of the studied site is represented (by the author) with a white line © Österreichisches Staatsarchiv, Arcanum Adatbázis Kft., 2017

■ **Figure 2.** The representation of Brâncovenesti (Vécs) in the 2nd Military Survey of the Austrian Empire (1806-1869). The area of the studied site is represented (by the author) with a white line © Österreichisches Staatsarchiv, Arcanum Adatbázis Kft., 2017

■ **Keywords:** historical residential garden, landscaped style park, 19th century

Introduction

■ Belonging in the Middle Ages to Turda County, the courtly settlement now called Brâncovenesti³ appeared in documents in 1228, under the name of *castrum Wecheu* (WEISZ 2007, 97). The domain and castle were held between 1319 and 1476 by the BÁNFFY OF LOSONC family, from whom they were acquired by the UNGOR OF NÁDASD family, who held them until 1507. After this they came into the possession of Stephen SZOBI, who subsequently sold them to Stephen WERBŐCZY (WEISZ 2007, 97). In 1529, the latter gave up the castle and the estate to King John SZAPOLYAI, who gave them to Paul ÁRTÁNDI and his son, Michael (WEISZ 2007, 97). After their trial and execution, the castle returned to the possession of WERBŐCZY (WEISZ 2007, 97). In 1533 WERBŐCZY mortgaged the castle to the KENDI family, who became its owners in 1537 (WEISZ 2007, 97). After the murder of Francisc KENDI (1558), the building changed several owners – Stephen BOCSKAI, Andrew BÁTHORY, Stephen WESSELÉNYI, Gabriel BETHLEN – until, in 1663, it was bought by the KEMÉNY

în 1507, după care Ștefan SZOBI a intrat în posesia lor, vânzându-le ulterior lui Ștefan WERBŐCZY (WEISZ 2007, 97). În 1529, acesta din urmă a cedat cetatea și domeniul regelui Ioan SZAPOLYAI, care le-a dăruit lui Paul ÁRTÁNDI și fiului său, Mihai (WEISZ 2007, 97). După judecarea și executarea acestora cetatea a revenit în posesia lui WERBŐCZY (WEISZ 2007, 97). În 1533 WERBŐCZY a ipotecat cetatea familiei KENDI, care a dobândind-o cu totul în 1537 (WEISZ 2007, 97). Dupăuciderea lui Francisc KENDI (1558), castelul a trecut prin mâinile mai multor proprietari – Ștefan BOCSKAI, Andrei BÁTHORY, Ștefan WESSELÉNYI, Gabriel BETHLEN –, până când, în 1663, a fost achiziționat de familia KEMÉNY,⁴ aceasta stăpânind întru totul castelul⁵ până la naționalizare (WEISZ 2007, 97). După naționalizare, castelul a fost utilizat ca închisoare, școală de corecție, dar și centru de recuperare și reabilitare neuropsihiatrică, acesta din urmă funcționând în clădire până în 2014, când castelul a fost retrocedat (Brâncovenesti...).

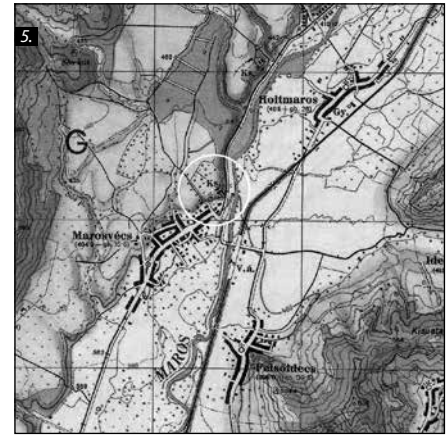
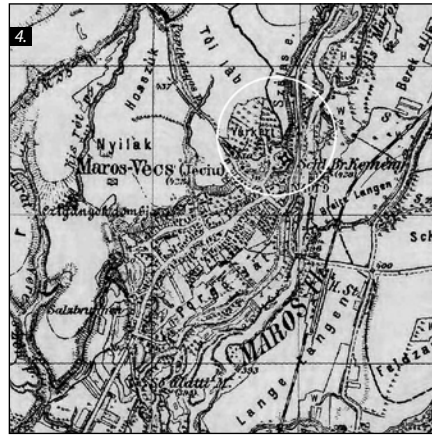
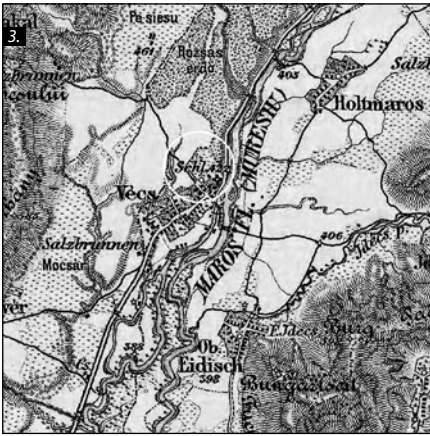
Castelul, în forma sa actuală, face prea puțin trimitere la o datare de secolele XIII-XIV, păstrând vizibile, în mult mai mare măsură, urmele reconstrucțiilor din 1537 și 1555 (WEISZ 2007, 97). Astfel, Francisc KENDI este considerat a fi cel care a zidit castelul în stil renescentist, castel cărui familia KEMÉNY îi aduce, în 1818, modificări în stil baroc târziu, iar la sfârșitul secolului al XIX-lea modificări radicale ale imaginii, inclusiv prin amplificarea construcției (ION 2002, 11; WEISZ 2007, 97).

Un inventar din 1648 menționează apartenența de castel a trei grădini (SEBESTYÉN & SEBESTYÉN 1963, 98-99). Hărțile militare istorice de care

4 Baronul János KEMÉNY (1903-1971) a înființat aici, în iunie 1926, împreună cu douăzeci și opt dintre cele mai proeminente personaje literare ale timpului, asociația Helikon. Din acest moment, timp de douăzeci de ani, castelul devine centru al întâlnirilor literare.

5 Ansamblul castelului Kendi-Kemeny (MS-II-a-A-15616) sec. XVI, sec. XIX: castelul Kendi-Kemeny (MS-II-m-A-15616.01) sec. XVI; parc (MS-II-m-A-15616.02) sec. XIX (Lista Monumentelor Istorice 2004, 2010, respectiv 2015). Numele castelului este consemnat în Lista Monumentelor Istorice drept Kendy-Kemény.

3 Brâncovenesti/Ieciu/Delavrancea (RO), Marosvécs/Vécs (HU), Wetsch (DE) (SZABÓ, Dicționar...).

- **Fig. 3.** Reprezentarea satului Brâncovenesti (Vécs) în cea de-a treia ridicare topografică militară a Austro-Ungariei (1869-1887). Zona amplasamentului studiat este reprezentată (de către autoare) cu linie albă © Österreichisches Staatsarchiv, Arcanum Adatbázis Kft., 2017
- **Fig. 4.** Reprezentarea satului Brâncovenesti (Maros-Vécs sau Jeciu) în cartarea Regatului Maghiar (1869-1887). Zona amplasamentului studiat este reprezentată (de către autoare) cu linie albă © Österreichisches Staatsarchiv, Arcanum Adatbázis Kft., 2017
- **Fig. 5.** Reprezentarea satului Brâncovenesti (Marosvécs) în harta militară din 1941. Zona amplasamentului studiat este reprezentată (de către autoare) cu linie albă © Österreichisches Staatsarchiv, Arcanum Adatbázis Kft., 2017
- **Figure 3.** The representation of Brâncovenesti (Vécs) in the IIIrd Military Survey of Austro-Hungary (1869-1887). The area of the studied site is represented (by the author) with a white line © Österreichisches Staatsarchiv, Arcanum Adatbázis Kft., 2017
- **Figure 4.** The representation of Brâncovenesti (Maros-Vécs or Jeciu) in the mapping of the Hungarian Kingdom (1869-1887). The area of the studied site is represented (by the author) with a white line © Österreichisches Staatsarchiv, Arcanum Adatbázis Kft., 2017
- **Figure 5.** The representation of Brâncovenesti (Marosvécs) in the 1941 military survey. The area of the studied site is represented (by the author) with a white line © Österreichisches Staatsarchiv, Arcanum Adatbázis Kft., 2017

dispunem încep să semnaleză grafic⁶ grădina castelului odată cu începutul secolului al XIX-lea.⁷ Față de întinderea inițială a parcului peisager, așa cum o aflăm reprezentată în hărțile istorice, suprafața actuală pe care au supraviețuit amenajările pentru destindere este mult micșorată, restul suprafeței ajungând să fie destinată în timp unor funcțiuni utilitare, precum terenuri agricole, livezi și, mai recent, primind noi construcții pentru programul medical mutat din castel.

Peisaj

■ Brâncovenesti, satul de reședință al comunei cu același nume, este situat în Subcarpații Transilvaniei, la limita estică a Podișului Transilvan, într-un peisaj caracterizat printr-o succesiune de depresiuni și dealuri, un peisaj românesc, după cum îl caracterizează József BIRÓ.⁸ Satul se află pe țărmul drept al râului Mureș, care trece la est de așezare.

Amplasament

■ Satul Brâncovenesti se dezvoltă pe direcția nord-est sud-vest, de-a lungul țărmului drept al râului Mureș, apropiindu-se de acesta în capătul nord-estic al satului, și depărtându-se de el înspre sud-vest. Amplasa-

family⁴, remaining in their ownership⁵ until the nationalisation (WEISZ 2007, 97). After the nationalisation, the manor house was used as a prison, a correctional, but also as a neuropsychiatric rehabilitation and recovery center, the latter operating in the building until 2014, when the manor house was restituted (Brâncovenesti...). The manor house, in its current form, offers too little ground to a dating from the 13th and 14th centuries, preserving to a much larger extent the traces of reconstructions from 1537 and 1555 (WEISZ 2007, 97). Thus, Francis KENDI is thought to be the one who built the Renaissance style manor house, to which the KEMÉNY family brought, in 1818, late Baroque changes and, at the end of the 19th century, radical alterations to its image, including by the building's amplification (ION 2002, 11; WEISZ 2007, 97). An inventory from 1648 mentions three gardens belonging to the building (SEBESTYÉN & SEBESTYÉN 1963, 98-99). The available military surveys start to signal graphically⁶ the manor house's garden starting with the

6 Și textual în cartarea Regatului Maghiar (1869-1887).

7 Avem documentată prezența grădinii în cea de-a doua ridicare topografică militară a Imperiului Austriac (1806-1869), în cea de-a treia ridicare topografică militară a Austro-Ungariei (1869-1887), în cartarea Regatului Maghiar (1869-1887), și în așa-numita hartă militară a Ungariei din 1941. Întrucât denumirea acesteia din urmă, *Military Survey of Hungary (1941)* (Historical Maps...), este improprie, cuprinzând și teritorii aflate la vremea respectivă în România, ne vom referi la ea, pe parcursul actualului studiu, mai simplu, drept *harta militară din 1941*.

8 „A legzordabb, legkomorabb valamennyi erdélyi kastély között Marosvécs vára, fenn a dombon, a Maros vize fölött, regényies tájképi háttér ölében” / „Cel mai sobru și mai sumbru dintre toate castelele ardelenne îl reprezintă cetatea din Brâncovenesti, aflată în susul dealului, deasupra apelor Mureșului, în mijlocul unui peisaj românesc” (traducerea autoarei) (BIRÓ 1944, 42).

4 Baron János Kemény (1903-1971) founded here in June 1926, along with twenty eight of the most prominent literary figures of the time, the Helikon association. From this moment on, for twenty years, the manor house became a centre of literary meetings.

5 Kendi-Kemény Manors House ensemble (MS-II-a-A-15616) 16th century, 19th century; Kendi-Kemény Manors House (MS-II-m-A-15616.01) 16th century; park (MS-II-m-A-15616.02) 19th century (Historic Buildings List 2004, 2010, respectively 2015). The name of the manor house is recorded in the Historic Buildings List as Kandy-Kemény.

6 Also textually in the Mapping of the Kingdom of Hungary (1869-1887).

beginning of the 19th century.⁷ Compared to the initial extent of the landscaped park, as represented in the historical maps, the current area on which leisure elements have survived is much diminished, the rest of the area came to be dedicated to utilitarian purposes, such as farmland, orchards, and, more recently, housing new constructions for the medical programme moved from the manor house.

Landscape

■ Brâncovenești, the main village in the eponymous commune, is found in the Subcarpații Transilvaniei hills, at the eastern limit of the Transylvanian Plateau, in a landscape characterised by a succession of depressions and hills, as described by József BIRÓ.⁸ The village is placed on the right bank of the Mureș River, passing east of the settlement.

Placement

■ Brâncovenești village develops on a north-east south-west direction, along the right bank of the Mureș River, coming close to it at the village's north-eastern end, and moving away from it to the south-west. The site of the Kendi-Kemény Manor House is at the northern extremity of the village, separated by the main village road (placed between the manor house's site and the Mureș River) by a narrow slope, without being accessible directly from this road. This placement of the manor house's site within the borders of the village is preserved during all the stages in which the site is documented, starting with the First Military Survey of the Habsburg Empire (1763-1787) to the present (Figures 1-5, Photo 1); the surface development of the village, although present, was not a vast phenomenon and was directed to the south and west. The shape of the site is irregular. Again, we can distinguish this situation even in the old representations, starting this time from the Second Military Survey of the Austrian Empire (1806-1869) – in which the manor house park is concretely shown – to the present. (Figures 2-5, Photo 1).

The studied site is limited to the east by the afforested slope descending to the main village road and to the Mureș River valley; to the east by forest and farmlands;

7 The presence of the garden is documented in the Second Military Survey of the Austrian Empire (1806-1869), in the Third Military Survey of Austro-Hungary (1869-1887), in the Mapping of the Kingdom of Hungary (1869-1887), and in the so-called Military Survey of Hungary from 1941. As the latter's name, *Military Survey of Hungary (1941)* (Historical Maps...), is incorrect, including territories at the time part of Romania, we will refer to it, during the current study, more simply as the *1941 military survey*.

8 „A legzordabb, legkomorabb valamennyi erdélyi kastély között Marosvécs vára, fenn a dombon, a Maros vize fölött, regényies tájképi háttér ölében” / “The most sober and sombre of all Transylvanian manor houses is the castle of Brâncovenești, placed up on the hill, above the Mureș waters, in the middle of a romantic landscape” (BIRÓ 1944, 42).

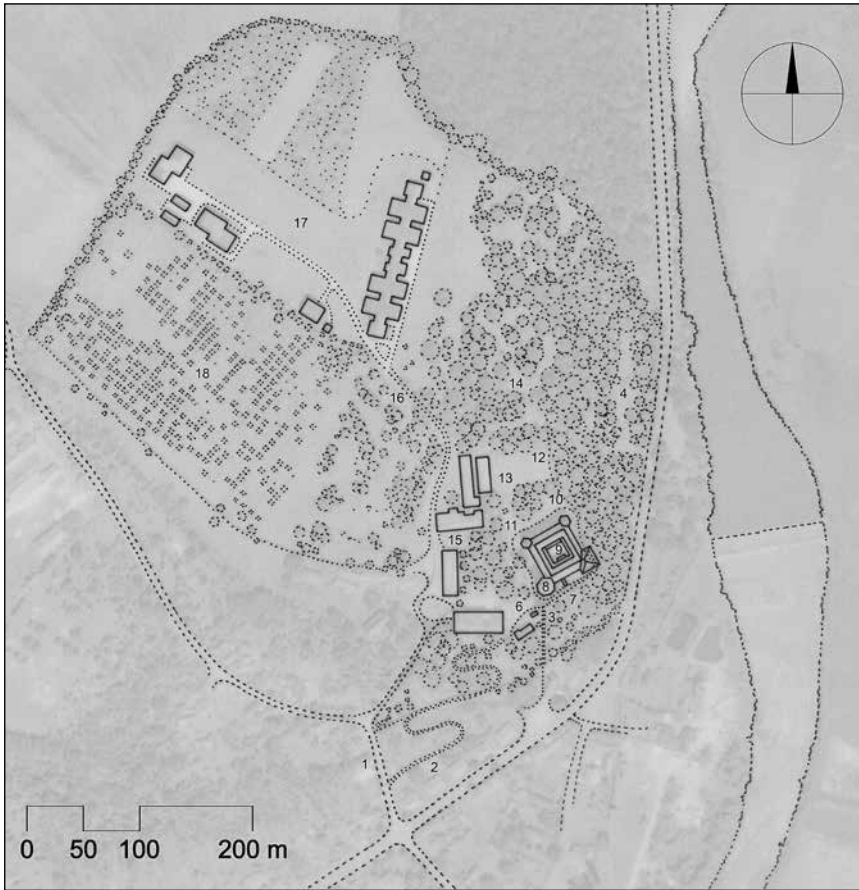
■ Foto 1. Ortophotografia satului Brâncovenești (2017). Conturul alb cu linie continuă reprezintă limitele aproximative ale amplasamentului ansamblului castelului Kendi-Kemény, iar cu linie punctată limitele aproximative ale amplasamentului corespunzător reprezentărilor istorice, cu întreaga întindere a parcului (însemnările grafice și textuale sunt adăugate de către autoare, scala grafică reprezentată este estimativă) © 2016 GoogleEarth, CNES/Astrium, © Andreea MILEA

■ Foto 1. Orthophoto of Brâncovenești village (2017). The white contour with solid line represents the approximate limits of the Kendi-Kemény Manor House ensemble, and with a dotted line the approximate limits of the site corresponding to the historical representations, with the entire area of the park (the graphic and textual notes belong to the author, the represented graphic scale is estimative) © 2016 GoogleEarth, CNES/Astrium © Andreea MILEA

mentul castelului Kendi-Kemény se află la extremitatea nordică a așezării, separat de drumul principal al satului (situat între amplasamentul castelului și râul Mureș) printr-o fâșie îngustă de versant și fără a fi accesibil direct din acest drum. Această situație a amplasamentului castelului în cadrul limitelor satului se păstrează în toate etapele în care avem documentată amenajarea așezării, începând cu prima ridicare topografică militară a Imperiului Habsburgic (1763-1787) și până în prezent (fig. 1-5, foto 1); dezvoltarea în suprafață a satului, deși prezentă, nu a reprezentat un fenomen de amploare și s-a îndreptat spre sud și vest.

Forma amplasamentului este neregulată. Din nou, putem distinge această situație încă din vechile reprezentări, începând de data aceasta cu cea de-a doua ridicare topografică militară a Imperiului Habsburgic (1806-1869) – în care apare deja concret și reprezentarea parcului castelului – și până în prezent (fig. 2-5, foto 1).

Amplasamentul studiat se învecinează la est cu versantul împădurit care coboară la drumul principal al satului și valea Mureșului; la nord cu pădure și terenuri agricole; la vest cu terenuri agricole; iar la sud cu proprietăți private cu grădini și construcții (în cea mai mare parte rezidențiale). Și de data aceasta, hărțile istorice prezintă o situație oarecum similară celei actuale, aflându-ne într-o zonă în care satul nu înregistrează dezvoltări semnificative (fig. 1-5, foto 1).

■ **Fig. 6.** Disponerea elementelor majore ale ansamblului castelului Kendi-Kemény: 1 – drum de acces spre amplasament, pornind din drumul satului, 2 – alee pietonală zigzagată de acces la castel, 3 – alee cu trepte de acces la castel, 4 – zona adiacentă limitelor sudică și estică ale amplasamentului, făcând parte din versantul de legătură dintre nivelul platformei castelului și nivelul drumului principal al satului, 5 – aleea de acces la castel, 6 – actuală casă de poartă, 7 – podul de acces în castel, 8 – clădirea castelului, 9 – curte interioară, 10 – alee de acces în parc prin gangul primului nivel al turnului estic, 11 – urmele fostului șanț pentru apă, 12 – zona în care sunt grupate masa memorială a Helikon-ului Ardelean, mormântul și monumentul lui János KEMÉNY, monumentul lui Albert WASS precum și alte monumente funerare, 13 – zona platformei castelului, 14 – zona parcului peisager, 15 – construcții și amenajări situate la vest de castel, 16 – alee conducând dinspre accesul pe sit direct în zona parcului, 17 – zona terenurilor agricole și a noilor construcții pentru programul medical, făcând parte din suprafața inițială a parcului istoric, 18 – zona livezii, făcând parte din suprafața inițială a parcului istoric (reconstituirea autoarei, suprapusă unei ortofotografii © GoogleEarth 2016; scala grafică reprezentată este estimativă) © Andreea MILEA

■ **Figure 6.** Placement of the major elements of the Kendi-Kemény Manor House ensemble: 1 – driveway to the site starting from the village road, 2 – winding walkway to the manor house, 3 – stepped alley to the manor house, 4 – the area adjacent to the southern and eastern limits, part of the slope connecting the level of the manor house's terrace to the level of the main village road, 5 – alley of access to the manor house, 6 – current gate house, 7 – bridge to the manor house, 8 – manor house building, 9 – inner courtyard, 10 – alley to the park through the gangway on the ground floor of the eastern tower, 11 – traces of the former moat, 12 – the area where the memorial table of the Transylvanian Helikon, János KEMÉNY's grave and monument, and Albert WASS's monument, as well as other funerary monuments are grouped, 13 – terrace on which the manor house is located, 14 – landscaped park area, 15 – buildings and other elements placed to the west of the manor house, 16 – alley leading from the access on site straight to the park, 17 – area of farmland and new buildings for the medical programme, part of the initial area of the historical park, 18 – area of the orchard, part of the initial area of the historical park (reconstruction of the author, superposed over an orthophoto © GoogleEarth 2016; the represented graphic scale is estimative) © Andreea MILEA

Relief local și disponerea elementelor majore

■ În cadrul amplasamentului, topografia este una variată, delimitând trei zone cu caracteristici diferite: zona adiacentă limitelor sudică și estică, făcând parte din versantul relativ abrupt de legătură dintre nivelul platformei castelului și nivelul drumului principal al satului; zona platformei

to the west by farmlands; to the south by private properties with gardens and buildings (mostly residential). This time also, the historical maps present a situation similar somewhat to the current one, being in an area where the village does not register major developments. (Figures 1-5, Photo 1).

Local relief and the placement of major elements

■ The topography is varied within the site, delimiting three areas with different characteristics: the area adjacent to the southern and eastern limits, part of the relatively steep slope connecting the level of the manor house's terrace to the level of the main village road; the terrace where the manor house is located; respectively the area of the park, with a relatively smooth slope on its entire surface, current as well as historical. The graphic representation in the historical maps suggests – through the embankment drawing (Figures 1-4) or through the drawing of the contours (Figure 5) – the existence of this zoning in the past as well.

The area adjacent to the southern and eastern limits, part of the slope connecting the level of the manor house's terrace to the level of the main village road (Figure 6) takes a level difference – from the village road to the manor house's terrace – varying between approx. $10 \div 20$ m.⁹ The slope, as a whole, is steeper to the east and north (having a grade of approx. $25 \div 35$ % between the village road and the manor house's terrace) and smoother to the south (having a grade of approx. 10 % between the village road and the manor house's terrace)¹⁰. This area of the site is currently populated with tall vegetation, thicker towards the village road and next to the north-eastern side of the manor house, increasingly rare next to the manor house's south-eastern side. This area also houses the walkway to the manor house. The area of the manor house's terrace (Figure 6) does not show significant level differences, except the remains of the moat around the manor house. However, in reality, the land continues to climb to the north-west for approx. 5 m in this area, with a grade of approx. 7 %¹¹. This area contains the driveways to the manor house and to the park, the manor house building, the traces of the moat around the manor house, but also other buildings to the west of the

⁹ According to the approximate measurements with GoogleEarth tools on the aerial view of the site and according to the contour lines with the corresponding grade elevations shown by OpenCycleMaps (last accessed in January 2017, at URL <https://www.opencyclemap.org/>).

¹⁰ According to the approximate measurements with GoogleEarth tools on the aerial view of the site and according to the contour lines with the corresponding grade elevations shown by OpenCycleMaps (last accessed in January 2017, at URL <https://www.opencyclemap.org/>).

¹¹ According to the approximate measurements with GoogleEarth tools on the aerial view of the site and according to the contour lines with the corresponding grade elevations shown by OpenCycleMaps (last accessed in January 2017, at URL <https://www.opencyclemap.org/>).

manor house, some of them shown in the historical maps. *The area of the park* (Figure 6), the largest within the site, has in general a gentle slope (with discontinuities and interruptions), climbing further to the north-west approx. 8 m (with a grade of approx. 4%) but no further than the central area of the whole site – coinciding currently with the boundary between what is left as a park and the area allotted, of the former park, to farmlands and, more recently, to the medical buildings –, after which the land is mostly flat, descending this time approx. 3 m to the north-west, with a very gentle grade (about 1%).¹² In this area we have three sub-areas: the first one, immediately north of the manor house's terrace area, the sub-area of the surviving landscaped park, including the memorial objects' group (the memorial table of the Transylvanian Helikon, János KEMÉNY's tomb and monument, Albert WASS's monument, as well as other funerary monuments); the second sub-area, of farmlands, including more recently the new medical buildings; and the third sub-area, of the orchard.

Access elements

■ The access to the manor house (Figure 6) is made by a road that emerges from the main village road, climbing somewhat boldly the slope to the level of the terrace where the buildings are placed. From here the road branches off, one arm leading along the contour, to the east, near the edge of the terrace and of the estate, reaching near the manor house parallel with its south-eastern side. With very small differences – caused most probably by the different degrees of detail in the representations –, all available historical maps show the same situation (Figures 1-5). A second branch of the road climbing the slope continues to the north, leading directly to the area of the park, north of the manor house, and now also to the new buildings that emerged as facilities for the medical programme. This second arm is shown in the Second Military Survey of the Austrian Empire (1806-1869) (Figure 2) as an alley lined by trees on both sides. The Third Military Survey of Austro-Hungary (1869-1887) (Figure 3) omits representing this branch, but we find it shown schematically in the Mapping of the Kingdom of Hungary (1869-1887) (Figure 4) (here it branches, in its turn, within the park) and in the 1941 military survey (Figure 5) (this time without branching). The third branch of the road climbing the slope is led to the north-west, serving the properties neighbouring the park in its historical form. Without it being clear whether any of the routes shown in the First Military Survey of the Habsburg Empire (1763-1787) (Figure 1) coincide with this third road, it becomes clearly readable in all subsequent representations (Figures 2-5). The manor house can also be

castelului; respectiv zona parcului, în pantă relativ lină pe întreaga sa desfășurare, actuală și istorică. Mijloacele grafice de reprezentare din hărțile istorice sugerează – prin desenul de taluz (fig. 1-4) sau prin desenul curbilor de nivel (fig. 5) – existența acestei zonificări și în trecut.

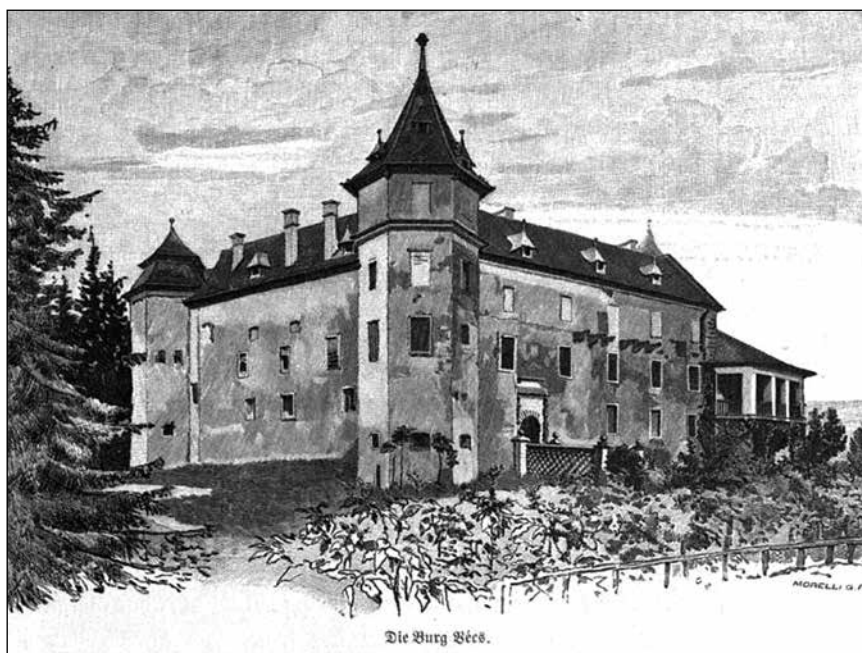
Zona adiacentă limitelor sudică și estică, făcând parte din versantul de legătură dintre nivelul platformei castelului și nivelul drumului principal al satului, (fig. 6) preia o diferență de nivel – de la drumul satului până la platforma castelului – variind între cca. 10÷20 m.⁹ Versantul, în ansamblul său, este mai abrupt spre est și nord (având între drumul satului și platforma castelului o pantă de cca. 25÷35%) și mai lin spre sud (având între drumul satului și platforma castelului o pantă de cca. 10%).¹⁰ Această zonă a amplasamentului este populată în prezent cu vegetație înaltă, mai deasă înspre drumul satului și adiacent laturii nord-estice a castelului, răbindu-se în dreptul laturii sud-estice a castelului. Totodată, în această zonă este cuprinsă aleea pietonală de acces la castel.

Zona platformei castelului (fig. 6) nu prezintă diferențe de nivel vizibile semnificative, cu excepția urmelor șanțului pentru apă, de jur împrejurul castelului. Totuși, în realitate, terenul continuă să urce spre nord-vest, cca. 5 m în cadrul acestei zone, având o pantă de cca. 7%.¹¹ Această zonă cuprinde drumurile de acces la castel și în parc, clădirea castelului, urmele șanțului pentru apă de jur împrejurul castelului, dar și alte clădiri la vest de castel, unele dintre ele prefigurate în hărțile istorice.

9 Conform măsurătorilor approximate cu ajutorul instrumentelor GoogleEarth pe vederea aeriană a sitului și conform curbilor de nivel cu cotele aferente reprezentate de OpenCycleMaps (accesat ultima dată în ianuarie 2017, la URL: <https://www.opencyclemap.org/>).

10 Conform măsurătorilor approximate cu ajutorul instrumentelor GoogleEarth pe vederea aeriană a sitului și conform curbilor de nivel cu cotele aferente reprezentate de OpenCycleMaps (accesat ultima dată în ianuarie 2017, la URL: <https://www.opencyclemap.org/>).

11 Conform măsurătorilor approximate cu ajutorul instrumentelor GoogleEarth pe vederea aeriană a sitului și conform curbilor de nivel cu cotele aferente reprezentate de OpenCycleMaps (accesat ultima dată în ianuarie 2017, la URL: <https://www.opencyclemap.org/>).

■ **Fig. 7.** Castelul văzut dinspre zona de acces într-o gravură de secol XIX de Gusztáv MORELLI © hereditatum.ro

■ **Figure 7.** The manor house seen from the access area in a 19th century engraving by Gusztáv MORELLI © hereditatum.ro

12 According to the approximate measurements with GoogleEarth tools on the aerial view of the site and according to the contour lines with the corresponding grade elevations shown by OpenCycleMaps (last accessed in January 2017, at URL <https://www.opencyclemap.org/>).

- **Foto 2.** Castelul văzut de pe valea Mureșului într-o fotografie de la sfârșitul secolului al XIX-lea © Monumente Uitate
- **Foto 3.** Castelul văzut de pe țărmul stâng al văii Mureșului într-o fotografie de la începutul secolului al XX-lea © Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca
- **Foto 4.** Castelul văzut de pe valea Mureșului într-o fotografie de la începutul secolului al XX-lea © hereditatum.ro
- **Foto 5.** Intrarea în castel într-o fotografie de la începutul secolului al XX-lea © hereditatum.ro (autor Géza NAGY KEMÉNY)
- **Photo 2.** The manor house seen from the Mureș River valley in a photograph from the end of the 19th century © Monumente Uitate
- **Photo 3.** The manor house seen from the left bank of the Mureș River valley in a photograph from the beginning of the 20th century © Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca
- **Photo 4.** The manor house seen from the Mureș River valley in a photograph from the beginning of the 20th century © hereditatum.ro
- **Photo 5.** The manor house entrance in a photograph from the beginning of the 20th century © hereditatum.ro (author Géza NAGY KEMÉNY)

Zona parcului (fig. 6), cea mai amplă în cadrul amplasamentului, prezintă în general o pantă lină (cu discontinuități și inconsecvențe), urcând în continuare spre nord-vest, cca. 8 m (cu o pantă de cca. 4%) dar nu mai departe de partea centrală a întregului amplasament – coincidând la ora actuală cu limita dintre ceea ce a mai rămas ca amenajare de parc și suprafața alocată, din fostul parc, terenurilor agricole și, mai recent, pavilioanelor medicale –, după care terenul este aproximativ plat, coborând de data aceasta c. 3 m înspre nord-vest cu o pantă foarte lină (c. 1%).¹² În această zonă avem trei subzone: cea dintâi, imediat la nord de zona platformei castelului, subzona amenajărilor supraviețuitoare ale parcului peisager, cuprinzând și grupul obiectelor memoriale (masa memorială a Helikon-ului Ardelean, mormântul și monumentul lui János KEMÉNY, monumentul lui Albert WASS precum și alte monumente funerare); cea de-a doua, subzona devenită a terenurilor agricole incluzând, mai recent, noile construcții pentru programul medical; și cea de-a treia, subzona livezii.

reached by a winding walkway (Figure 6) near and east of the road climbing abruptly the slope between the main village road and the manor house's terrace. The walkway meets the road branch led along the south-eastern side of the manor house near its southern tower. The presence of the walkway is not documented in any of the historical maps, which may be due either to its absence or to the minor character of the elements implied by such a connection. Also, further east of the winding walkway there is a stepped alley,¹³ climbing in a straight line the slope near the main village road up to the southern tower. The main entrance to the manor house building is made on its south-eastern side, crossing the traces of the moat on a small bridge (Photos 5 and 7). The gangway-like space of the entrance leads subsequently to the manor house's inner courtyard. The entrance to

¹² Conform măsurătorilor approximate cu ajutorul instrumentelor GoogleEarth pe vederea aeriană a sitului și conform curbilor de nivel cu cotele aferente reprezentate de OpenCycleMaps (accesat ultima dată în ianuarie 2017, la URL: <https://www.opencyclemap.org/>).

¹³ This alley is also graphically documented in a 19th century representation of the manor house created by Károly SZATHMÁRI PAP (2012, 185).

■ **Foto 6.** Latura nord-estică a castelului apropiindu-ne de el dinspre parc © hereditatum.ro (autor Géza NAGY KEMÉNY)

■ **Photo 6.** The north-eastern side of the manor house, approaching it from the park © hereditatum.ro (autor Géza NAGY KEMÉNY)

the manor house's spaces can also be made from the east tower's gangway and on the manor house's north-western side (climbing from the former moat, through a stairway, to the building's first level) (Photo 10). The access elements must have not been originally very developed, given the rather unwelcoming character of the building. Drawings and postcards from the end of the 19th and the beginning of the 20th century show us a main entrance area in which one can feel, however, a certain degree of decoration: the short vegetation along the manor house's south-eastern side, climbing plants on the manor house walls all around the gangway on the east tower's ground floor, the pillars at the end of the bridge's parapets having decorative spheres and, subsequently, sculpted lions. Nowadays, the climbing plants have disappeared from the manor house walls and the bridge lost its decorative elements; short decorative vegetation is still maintained along the alley parallel to the south-eastern side of the manor house.

The manor house and its relationship with the landscape design

■ The manor house in Brâncovenesti has few intentions of opening on the landscape; it is a former fortified manor house, which has preserved to a large extent the image of a defensive architecture, determining József BIRÓ to describe it as "the most sober and sombre of all Transylvanian manor houses".¹⁴ Even the main access to the manor house has preserved its historical character, being preceded by a small bridge crossing the former moat, initially a drawbridge, which upon closing was a perfect fit to the casing drawn on the south-eastern elevation by the portal's frame (WEISZ 2007, 98). All available historical maps before the 20th century (Figures 1-4) show the manor house as a rectangular building, with a square inner courtyard and prom-

Amenajările de acces

■ Accesul la castel (fig. 6) este asigurat de un drum care se desprinde din drumul principal al satului, urcând oarecum pieptiş versantul până la nivelul platformei pe care sunt situate construcțiile. De aici drumul se ramifică, unul din brațe fiind condus de-a lungul curbei de nivel, spre est, în apropierea marginii platformei și a limitei proprietății, ajungând în dreptul castelului în paralel cu latura sud-estică a acestuia. Cu foarte mici diferențe – datorate, probabil, mai degrabă gradului diferit de detaliere a reprezentărilor –, toate hărțile istorice de care dispunem prezintă aceeași situație (fig. 1-5).

Un al doilea braț al ramificației drumului care urcă versantul continuă spre nord, conducând direct în zona parcului, desfășurat la nord de castel, și totodată, în prezent, la noile construcții apărute ca dotări ale programului medical. Acest al doilea braț este prefigurat în cea de-a doua ridicare topografică militară a Imperiului Austriac (1806-1869) (fig. 2) sub forma unei alei alinate cu arbori pe ambele laturi. Cea de-a treia ridicare topografică militară a Austro-Ungariei (1869-1887) (fig. 3) omite reprezentarea acestui braț, dar îl regăsim reprezentat schematic în cartarea Regatului Maghiar (1869-1887) (fig. 4) (aici el se ramifică, la rândul lui, în cadrul parcului) și în harta militară din 1941 (fig. 5) (de data aceasta fără ramificație).

Al treilea braț al ramificației drumului care urcă versantul este condus spre nord-vest, deservind proprietățile învecinate parcului în forma sa istorică. Fără a fi clar dacă vreunul din traseele reprezentate în prima ridicare topografică militară a Imperiului Habsburgic (1763-1787) (fig. 1) ar coincide cu acest al treilea braț de drum, el devine clar lizibil în toate reprezentările ulterioare (fig. 2-5).

La castel se mai poate ajunge și prin intermediul unei alei pietonale, conduse în zigzag (fig. 6) în apropiere și la est de drumul care urcă pieptiş versantul între drumul principal al satului și platforma castelului. Aleea pietonală întâlnește brațul de drum condus de-a lungul laturii sud-estice a castelului în apropierea turnului sudic al acestuia. Prezența aleii pietonale nu apare documentată în reprezentările hărților istorice, fapt care se poate datora fie absenței sale, fie caracterului minor al amenajărilor pe care o astfel de legătură le presupune. De asemenea, și mai la est de aleea pietonală în zigzag se află o alee în trepte,¹³ urcând în linie dreaptă versantul din apropierea drumului principal al satului până în dreptul turnului sudic.

Accesul principal în clădirea castelului se face pe latura sud-estică a acestuia, traversând pe un mic pod urmele șanțului pentru apă (foto 5, 7). Spațiul de tip gang al intrării conduce ulterior în curtea interioară a castelului. Accesul în spațiile castelului este posibil și din gangul turnului estic și de pe latura nord-vestică a castelului (urcând din fostul șanț pentru apă, prin intermediul unei scări, până în dreptul primului nivel al clădirii) (foto 10).

Amenajările de acces trebuie să fi avut la origine un grad mic de elaborare dat fiind caracterul mai degrabă neprimitor al construcției. Reprezentări și ilustrate de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea ne prezintă o zonă a intrării principale în castel în care se simte, totuși, un oarecare grad de decorativism: vegetație mărunță de-a lungul laturii sud-estice a castelului, plante agățătoare pe pereții castelului de jur împrejurul gangului de la parterul turnului estic, stâlpii de capăt ai parapetelor podului prevăzuți cu sfere decorative și, ulterior, cu lei sculptați. La ora actuală plantele agățătoare au dispărut de pe pereții castelului iar podul și-a pierdut elementele decorative; o vegetație mărunță decorativă este, în continuare, întreținută de-a lungul aleii paralele cu latura sud-estică a castelului.

13 Această alee este documentată grafic și într-o reprezentare de secol XIX a castelului executată de SZATHMÁRI PAP Károly (2012, 185).

14 See note 8, above.

Castelul și relația lui cu amenajările exterioare

■ Castelul din Brâncovenești prezintă puține intenții de deschidere către amenajările exterioare; este un fost castel-cetate, care a păstrat în mare parte imaginea unei arhitecturi defensive, determinându-l pe József BIRÓ să îl caracterizeze drept „cel mai sobru și mai sumbru dintre toate castelele ardeleni”.¹⁴ Până și accesul principal în castel și-a păstrat caracterul istoric, fiind precedat de un mic pod traversând fostul șanț cu apă, pod inițial mobil, care la închidere se potrivea perfect în chenarul delimitat pe perețele fațadei sud-estice de ancadramentul portalului (WEISZ 2007, 98). Toate hărțile istorice premergătoare secolului al XX-lea de care dispunem (fig. 1-4) înfățișează castelul sub forma unei construcții rectangulare, cu curte interioară pătrată și colțurile exterioare proeminente, cel puțin planimetric dacă nu și volumetric. Harta militară din 1941 omite reprezentarea castelului, a cărui prezență o semnalează prin însemnarea „Ks.” (probabil prescurtarea cuvântului *kastély*, adică *castel* în limba maghiară) (fig. 5).

În prezent, castelul este, în continuare, o clădire rectangulară cu patru turnuri proeminente de colț, înălțându-se deasupra terenului pe trei niveluri pentru cele patru aripi ale sale, respectiv pe patru niveluri pentru turnurile de colț. Dacă pentru cele două turnuri mai mici, cel nordic și cel vestic, cel de-al patrulea nivel este unul orb (fără ferestre), turnurile mai mari, cel sudic și cel estic, dispun de deschideri și spații locuibile pe toate cele patru niveluri ale lor, turnul estic cu deschidere chiar pe întregul perimetru.

Ferestrele castelului sunt mici, de tip „gol împușcat”, nu foarte numeroase. Urmărind materialul iconografic disponibil (gravuri, dar și ilustrate și fotografiile de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, fig. 7, foto 2-4, 6), putem observa modificări survenite în numărul și distribuția golurilor, unele dintre ele alternând între a fi reprezentate ca goluri cu ferestre sau goluri oarbe (închise).

Refacerile acoperișurilor, chiar dacă au produs modificări ale volumetriei acestora, nu au adus schimbări semnificative privind relaționarea cu exteriorul; micile lucarne prezente în unele dintre imagini nu puteau servi decât la aerisirea podurilor.

¹⁴ Vezi nota 8, mai sus.

■ Foto 7. Latura sud-estică a castelului © Andreea MILEA, 2009

■ Photo 7. The south-eastern side of the manor house © Andreea MILEA, 2009

inent outer corners, at least as layout if not in volume. The 1941 military survey omits the representation of the manor house, the presence of which is signalled by the “Ks.” marking (probably the abbreviation of the word *kastély*, meaning *manor house* in Hungarian) (Figure 5). Nowadays, the manor house is still a rectangular building with four protruding corner towers, rising above the terrain on three levels for its four wings, respectively on four levels for the corner towers. If for the two smaller towers, the northern and western ones, the fourth level is a blind one (without windows), the larger towers, the southern and eastern ones, have openings and living spaces on all four levels, the eastern tower on its whole perimeter. The manor house’s windows are small, and not very many. Following the available iconographic material (engravings, but also postcards and photographs from the end of the 19th and the beginning of the 20th century, Figure 7, Photos 2-4, 6), we notice modifications in the number and distribution of the openings; some of them alternate being represented as real windows or as blind windows (closed). The modifications of the roofs, even if they altered their volumes, did not bring significant changes regarding the relationship with the exterior; the small dormers present in some of the images could only serve to ventilate the attics. Regarding the relationship of the manor house spaces with the outside, the most significant observations refer to the small balconies and exterior galleries, as well as to the alterations of the eastern tower. Period images (Figure 7, Photos 2 and 3) signal the presence of some unused stone brackets on the south-eastern elevation, but also on the faces of the western and northern towers, their existence indicating a previous use or need. We find this situation both at the time of the eastern tower as low building (Figure 7, Photo 2), as well as following its raising (Photo 3). A while after the eastern tower was raised, there appears on the south-eastern elevation a wooden balcony supported by existing stone brackets (Photo 4). At this stage it is an open, uncovered balcony. Its privileged position, at the last level of the south-eastern elevation, facing the Mureș River valley, undoubtedly offered a generous view on the surroundings. Without having, for the moment, illustrations as evidence, we may suppose that, along with reusing the brackets of the south-eastern side and building the balcony, the same could have been implemented in the case of the western and northern towers, also equipped with stone brackets on the third level, where we currently also find wooden balconies, similar to wall-walks, offering viewpoints on the park (Photo 10). At the time of the on-site visit, in 2009, all three balconies (galleries) were covered in a brutal manner with corrugated iron supported by a timber structure (Photos 7 and 10). The north-western elevation still has the two stone brackets on the second level, as possible supports for a former small balcony (Photo 10). We have iconographic documentation for the eastern tower in two of its stages. In the first one (Figure 7, Photo 2), before the modifications from the end of the 19th century, the tower presents itself as a building on two levels: a ground floor for the gangway crossing

■ **Foto 8.** Turnul estic al castelului © Andreea MILEA, 2009

■ **Photo 8.** The manor house's eastern tower © Andreea MILEA, 2009

to the park, thus an open space, and an upper floor, also opened as a large veranda with a view on the Mureș River valley. In the second stage (Photos 3-4, and 6), subsequent to the modifications from the end of the 19th century, the tower receives a height of four levels, the veranda being raised to the fourth level, the intermediate levels receiving closed spaces, and the ground floor still housing the gangway; thus, the perspective offered from the veranda became larger. This last stage of the eastern tower also corresponds to the current situation (Photos 7 and 8). The typology of building with inner courtyard, in itself, suggests a rather introverted character of the spaces. The inventory from 1648 informs us on the existence of the wooden gallery resting on pillars, on three sides of the courtyard (SEBESTYÉN & SEBESTYÉN 1963, 98-99). Currently, the courtyard is lined on all four sides by a closed gallery on the first floor, raised on pillars that form a portico at ground floor level.

Landscape design¹⁵

■ As we mentioned in the *Introduction*, an inventory from 1648 signalled the presence around the manor house of the moat and palisades, of a small octagonal summer house in front of the entrance, of a well in the court-

¹⁵ Taking into account the specifics of landscape architecture and of the elements with which it works, for the study of the historical park landscaping we consider the following aspects to be of interest: the style of the park's landscaping; the delimitation of the areas with a different character; the compositional principles of the design; the placement of circulation routes, their hierarchy, and the treatment of the stepping surfaces; the placement of the vegetation, the height of the specimens and species used; the presence of ornamental buildings, of ornamental objects, and of outdoor furniture. On this subject, see also the publication of Albert FEKETE (2007, 13-21).

În ceea ce privește relația spațiilor castelului cu exteriorul, cele mai semnificative observații se referă la micile balcoane și galerii exterioare, precum și la transformările aduse turnului estic. Imagini de epocă (fig. 7, foto 2-3) semnaleză prezența unor console de piatră nefolosite pe fațada sud-estică, dar și pe fețele turnurilor vestic și nordic, existența lor indicând totuși o utilizare sau necesitate anterioară. Regăsim această situație atât pe vremea turnului estic ca și construcție joasă (fig. 7, foto 2), cât și ulterior înălțării sale (foto 3). După un timp de la înălțarea turnului estic, apare pe fațada sud-estică un balcon din lemn susținut pe consolele de piatră preexistente (foto 4). În această etapă este vorba de un balcon deschis, descoperit. Poziția privilegiată a balconului, la ultimul nivel al fațadei sud-estice, îndreptată spre valea Mureșului, oferea, de bună seamă, o perspectivă generoasă asupra împrejurimilor. Fără să dispunem, pentru moment, de imagini doveditoare, putem presupune că odată cu refolosirea consolelor laturii sud-estice și construirea balconului, s-ar fi putut proceda asemănător în cazul turnurilor vestic și nordic, dotate de asemenea cu console de piatră la cel de-al treilea nivel, unde la ora actuală regăsim de asemenea balcoane lemn, ca niște galerii de gardă, oferind astfel puncte de belvedere asupra parcului (foto 10). La vremea vizitării sitului, în anul 2009, toate cele trei balcoane (galerii) erau acoperite într-o manieră brută cu tablă ondulată susținută de o structură de lemn (foto 7, 10). Fațada nord-vestică dispune în continuare de două console de piatră la cel de-al doilea nivel, ca posibile susținătoare ale unui fost mic balcon (foto 10).

Turnul estic îl avem documentat iconografic în două din ipostazele sale. În prima ipostază (fig. 7, foto 2), premergătoare modificărilor de sfârșit de secol XIX, turnul se prezintă ca o construcție pe două niveluri: un parter destinat gangului de trecere spre parc, prin urmare un spațiu deschis, și un etaj de asemenea deschis sub forma unei ample verande cu pravești spre valea Mureșului. În cea de-a doua ipostază (foto 3-4, 6), ulterioară modificărilor de sfârșit de secol XIX, turnul primește înălțime de patru niveluri, veranda fiind înălțată la ultimul nivel, nivelurile intermediare primind spații închise, iar parterul găzduind în continuare gangul de traversare; astfel, perspectiva oferită de la nivelul verandei a dobândit amploare și mai mare. Această ultimă ipostază a turnului estic corespunde și situației actuale (foto 7-8).

Însăși tipologia clădirii cu curte interioară sugerează caracterul mai degrabă introvertit al spațiilor. Inventarul din 1648 ne informează asupra existenței unei galerii de lemn așezată pe stâlpi, înconjurând curtea pe trei laturi (SEBESTYÉN & SEBESTYÉN 1963, 98-99). În prezent, curtea este mărginită pe toate cele patru laturi ale sale de o galerie închisă situată la nivelul etajului întâi, ridicată pe stâlpi care formează un portic la nivelul parterului.

■ **Foto 9.** Gangul turnului estic, de acces spre parc © Andreea MILEA, 2009

■ **Photo 9.** The eastern tower's gangway, of entrance to the park © Andreea MILEA, 2009

■ **Foto 10.** Latura nord-vestică a castelului © Andreea MILEA, 2009

■ **Photo 10.** The north-western side of the manor house © Andreea MILEA, 2009

■ Foto 11. Parcul peisager © Andreea MILEA, 2009
■ Photo 11. Landscaped park © Andreea MILEA, 2009

■ Foto 12. Masa memorială a Helikon-ului Ardelean © Andreea MILEA, 2009
■ Photo 12. Memorial table of the Transylvanian Helikon © Andreea MILEA, 2009

Amenajarea exterioară¹⁵

■ Un inventar din 1648 semnala prezența în jurul cetății a șanțului și palâncilor,¹⁶ a unei case de vară octogonale de mici dimensiuni în fața intrării, a unei fântâni în curte, precum și existența a trei grădini care aparțineau de cetate (SEBESTYÉN & SEBESTYÉN1963, 98-99). Întinderea grădinilor la momentul respectiv ne este, pentru moment necunoscută, așa cum necunoscute ne sunt și caracterul acestor grădini (utilitare sau de agrement), respectiv amenajările lor.

Fără a delimita propriu-zis vreo grădină aferentă castelului, prima ridicare topografică militară a Imperiului Habsburgic (1763-1787) (fig. 1) reprezintă grafic atât topografia locului cât și suprafețele împădurite semnificative care se desfășoară la nord de castel. Totuși, între castel și pădure, pe o suprafață deloc neglijabilă, maniera de reprezentare a arborilor este diferită față de cea adoptată pentru zona împădurită (arbori mai mici și mai rari față de cei mari și deși din pădure), ceea ce ar putea semnala o suprafață plantată în mod intenționat. La o suprapunere a hărților istorice succesive, această suprafață ar fi inclusă în suprafața parcului delimitat, după cum vom vedea, în reprezentările ulterioare.

Cea de-a doua ridicare topografică militară a Imperiului Austriac (1806-1869) (fig. 2) delimitează grafic parcul castelului (*Schlofs Br Kemény*), trăsând propriu-zis o limită, adoptând convenții grafice complet diferite pentru păduri (suprafață cenușie) și grădini plantate (mici arbori răsfirați), și sugerând totodată existența unei alei delimitată pe ambele laturi cu arbori în aliniament (a se vedea și *Amenajările de acces*).

Cea de-a treia ridicare topografică militară a Austro-Ungariei (1869-1887) (fig. 3) prezintă aparent aceeași situație, doar cu mijloace grafice mai puțin evidente și cu un grad mai mic de detaliu. Astfel, diferența dintre pădure și parcul castelului (*Schl.*), deși prezentă, este mai puțin clară, iar aleea descrisă anterior de data aceasta nu este reprezentată. Cartarea Regatului Maghiar (1869-1887) (fig. 4), readuce detaliul în reprezentare

15 Luând în considerare specificul arhitecturii peisagere și a elementelor cu care ea lucrează, pentru studiul amenajărilor parcurilor istorice considerăm că sunt de interes următoarele aspecte: stilul amenajării parcului; delimitarea zonelor cu caracter diferit; pricipiile compoziționale la care s-a recurs în amenajare; dispunerea traseelor de circulație, ierarhia acestora și tratarea suprafeței de călcare; dispunerea vegetației, înălțimea exemplarelor vegetale și speciile întrebuințate; prezența construcțiilor ornamentale, a obiectelor ornamentale și a mobilierului de parc. Pentru acest subiect, a se vedea publicația lui Albert FEKETE (2007, 13-21).

16 „PALÂNCĂ, *palânci*, s.f. 1. (Înv.) Palisadă [...] 2. (Reg.) Nume dat unor construcții rudimentare, folosite ca gard, ca adăpost pentru animale etc. [...]” (COTEANU et al. 1998, 740).

yard, as well as the existence of three gardens belonging to the castle (SEBESTYÉN & SEBESTYÉN1963, 98-99). The area of the gardens at the time is, for the moment, not known, as are the characteristics of these gardens (utilitarian or leisure), respectively their landscaping.

Without actually delimiting any gardens belonging to the manor house, the First Military Survey of the Habsburg Empire (1763-1787) (Figure 1) shows both the site's topography as well as the significant wooded areas north of the manor house. However, between the manor house and the forest, on a far from negligible area, the manner of representing the trees is different from the one used for the woodland (smaller and rarer trees than the great and dense ones for the forest), which might signal an intentionally planted area. On a superposition of the successive historical maps, this area would be included in the delimited park area, as we shall see in subsequent representations. The Second Military Survey of the Austrian Empire (1806-1869) (Figure 2) delimits graphically the manor house park (*Schlofs Br Kemény*), actually drawing a boundary, adopting completely different graphic conventions for forests (grey area) and planted gardens (small scattered trees), at the same time suggesting the existence of an alley lined with trees on both sides (see also *Access elements*). The Third Military Survey of Austro-Hungary (1869-1887) (Figure 3) apparently presents the same situation, only with less obvious graphic means and with a lower degree of detail. Thus, the difference between the forest and the manor house park (*Schl.*), although present, is less clear, and the previously described alley is not represented this time. The Mapping of the Kingdom of Hungary (1869-1887) (Figure 4), brings back the detail in the representation through the clear differentiation of the area of the manor house's park (*Schl. Br Kemény* along which, this time, the castle garden, *várkert*,

is explicitly mentioned) from that of the forest, and by the separation of the park's surface into three areas; thus, the road that enters directly into the park crossing to the west from the manor house, branches once it enters the park, separating areas with similar dimensions. The three areas have a similar representation, of scattered trees, with different densities from one area to the other; their placement probably belongs more to the graphic convention than to suggesting the real planting model. The 1941 military survey (Figure 5) preserves the limits of the manor house park (Ks.), the differentiation of the park from the forest, but gives up on the representation of one of the previously described alleys; the shown alley is found in the boundaries of the current areas of the site (see *Local relief and the placement of major elements*). The free placing of the preserved arborescent vegetation, resembling a rare forest, associated with the naturalness of the landforms, encourages us to suppose that the design of the 19th century manor house park corresponded to the landscaped style¹⁶. The romantic aspect of framing the sombre fortified manor house in an apparently natural forest, the existence of the moat's traces, the lack of rigorously drawn paths, the inclusion of the group of monuments scattered under the trees near a clearing, all fall within the sought-for effects of the landscaping style of garden design. To the above-mentioned elements are added the size of the park and not least the difficulty in establishing its limits, aided here by the irregularity of the landforms, but also by the irregularity of the park's actual limits: looking both from the surroundings to the manor house's site, as well as from the manor house's site to the surroundings, the park seems to blend into the neighbouring forest and landscape. Several period images show details of the landscaped park's design. Gusztáv MORELLI's engraving from the 19th century (Figure 7) shows the tall vegetation's distancing from the manor house's building, which can be thus fully perceived, and also the abundance of massive conifer specimens to the west of the manor house. Parallel with the manor house's south-eastern side we notice an area with short plants, probably defining a decorative surface in front of the entrance. To the east of the manor house's building, deciduous tree specimens begin to be distinguished. Climbing plants are led on the manor house's building, on the entire ground floor level of the eastern tower, and several seedlings of decorative bushes are planted in next to the southern tower. A photograph from the end of the 19th century (Photo 2), looking at the manor house's site from the Mureş River valley, confirms the hypothesis of a very good connection, regarding the imagery, between the manor house park and the forest, but also shows us the vegetation density on the slope connecting the manor house's terrace to the

prin diferențierea clară a suprafeței parcului castelului (*Schl. Br. Kemény* alături de care, de data aceasta, apare explicit menționată *várkert*, grădina cetății) de cea a pădurii și prin separarea suprafeței parcului în trei zone; astfel, drumul care accede direct în parc trecând la vest de castel, odată intrat în parc se bifurcă separând zone de amploare oarecum similară. Cele trei zone au o reprezentare asemănătoare, de arbori răsfirați, cu densități diferite de la o zonă la alta; dispunerea lor ține probabil mai mult de convenția grafică decât de sugerarea modelului real de plantare.

Harta militară din 1941 (fig. 5) păstrează limitele parcului castelului (Ks.), diferențierea parcului de pădure, dar renunță la reprezentarea uneia dintre aleile descrise anterior; aleea reprezentată se regăsește în delimitările zonelor actuale ale amplasamentului (a se vedea *Relief local și dispunerea elementelor majore*).

Modelul liber de dispunere a vegetației arborescente păstrate, asemănător unei păduri rare, asociat cu naturalețea formelor terenului, ne îndeamnă să presupunem că amenajarea parcului din secolul al XIX-lea al castelului corespundea stilului peisager.¹⁷ Aspectul romantic al încadrării sobrului castel-cetate într-o pădure aparent naturală, existența urmelor șanțului de apărare, lipsa unor trasee de circulație riguros trasate, includerea grupului de monumente răsfirate sub arbori în apropierea unui luminiș, toate se înscriu în efectele căutate ale stilului peisager de amenajare a parcurilor. La cele menționate se adaugă amploarea parcului și nu în ultimul rând dificultatea de a-i distinge limitele, ajutată aici de neregularitatea formelor de relief, dar și de neregularitatea limitelor propriu-zise ale parcului: privind atât din împrejurimi spre amplasamentul castelului cât și de pe amplasamentul castelului spre împrejurimi, parcul pare să se contopească în pădurea și peisajul învecinat.

Câteva imagini de epocă ne semnalează detalii ale amenajării parcului peisager. Gravura din secolul al XIX-lea a lui Gusztáv MORELLI (fig. 7) semnalează distanțierea vegetației înalte față de clădirea castelului, care astfel poate fi perceput în întregime, și totodată abundența exemplarelor masive de conifere la vest de castel. În paralel cu latura sud-estică a castelului observăm o zonă cu plante de mică înălțime, definind probabil o suprafață cu caracter decorativ în fața intrării. La est de clădirea castelului încep să se distingă exemplare arborescente foioase. Pe clădirea castelului, pe întregul registru parter al turnului estic sunt conduse plante cățărătoare, iar în imediata apropiere a turnului sudic sunt plantați câțiva puiți de arbuști decorativi.

O fotografie de la sfârșitul secolului al XIX-lea (foto 2), privind amplasamentul castelului de pe valea Mureșului, confirmă ipoteza unei foarte bune îmbinări, la nivel de imagine, între parcul castelului și pădure, dar ne arată totodată și densitatea vegetației pe versantul care face trecerea dintre platforma castelului și vale. Aceeași situație o putem observa mai târziu, după înălțarea turnului estic, în fotografiile de la începutul secolului al XX-lea (foto 3-4).

Grija pentru caracterul decorativ al amenajării în imediata apropiere a intrării în castel o putem observa din nou într-o imagine de la începutul secolului al XX-lea (foto 5), care ne arată dispunerea puiților de arbuști decorativi aliniați de-a lungul șanțului ce mărginește latura sud-estică a clădirii. Aleea conducând prin gangul turnului estic în parc pare să se fi bucurat în epocă de aceeași grijă: o regăsim și pe ea, la începutul secolului al XX-lea (foto 6), aliniată regulat pe ambele laturi cu puiți de arbuști decorativi. Ultimele două imagini amintite oferă totodată indicii despre aleile amenajate de-a lungul laturilor sud-estică, respectiv nord-estică a castelului: acestea par să fi fost simple alei prunduite.

Așa cum am amintit deja (a se vedea *Relief local și dispunerea elementelor majore*), la ora actuală amenajările peisagere ale parcului sunt

16 For a more comprehensive description of the characteristics of the landscaped garden design style, see the publication of Ana-Felicia ILIESCU (2003, 64).

17 Pentru o prezentare detaliată a caracteristicilor stilului peisager de amenajare a grădinilor, a se vedea publicația lui Ana-Felicia ILIESCU (2003, 58-62).

restrânse pe o suprafață considerabil mai mică decât cea inițială, grupată în jurul castelului, îndeosebi înspre sud, est, respectiv nord. Dispunerea vegetației mature pe teren și-a păstrat naturalitatea (foto 11), dar unele detalii și-au pierdut din rafinament: aleile amintite anterior fie au fost asfaltate (foto 7), fie și-au pierdut suprafața prunduită, devenind simple alei de pământ (foto 9); caracterul ornamental al vegetației în dreptul fațadei sud-estice a intrării a devenit mai puțin coerent, amestecând diverse specii, fără o regulă anume; iar monumentele din parc au pierdut din romantismul imaginii prin apariția unor împrejmuiri de protecție (foto 12-14).

Concluzie

■ Datorită, în bună măsură, folosirii sale continue, castelul Kendi-Kemény din Brâncovenești se află într-o stare bună, chiar dacă unele modificări i-au fost aduse și, prin aceasta, unele valori s-au pierdut (s-au pierdut detalii precum leii sculptați așezați pe vremuri de o parte și de alta a intrării pe pod, podul însuși a suferit modificări, balcoanele-galerie au fost alterate prin adăugarea unor structuri de acoperire, mormintele și masa memorială a Helikon-ului Ardelean au primit îngrădiri de protecție etc.). Suprafața parcului, rămânând vizibile delimitările istorice, se prezintă la ora actuală sub forma unor zone cu caracter extrem de diferit. O zonă păstrată ca parc de agrement cu caracter peisager; o a doua zonă cu terenuri agricole și inserții construite recent preluând programul medical mutat din castel; și o a treia zonă, de asemenea cu caracter utilitar, sub forma unei livezi. Probabilitatea păstrării funcțiilor utilitare pe sit este mare, cel puțin pentru perioada imediat următoare. Păstrarea programului medical pe sit are avantajele și dezavantajele sale în relație cu ansamblul istoric. Dezavantajul constă în ocuparea suprafeței fostului parc cu noi construcții, modificând caracterul locului. Avantajul constă în necesitatea creării de amenajări exterioare, benefice pentru pacienți, pe care un astfel de program o presupune, dând astfel ocazia reluării funcțiunii de destindere cu amenajări corespunzătoare pentru o parte din suprafețele ocupate la ora actuală de terenuri agricole sau livezi. Totuși, chiar luând în considerare acest posibil avantaj, în lipsa unor documente tehnice (planuri ale amenajării istorice) și ale urmelor fostelor amenajări pe sit, decizia unor amenajări inovatoare va avea de confruntat dificultatea alegerilor concrete în proiectare pentru a răspunde statutului actual al sitului, de ansamblu monument istoric, din care face parte un parc clasat drept monument istoric. În ceea ce privește zona păstrată la ora actuală ca parc de agrement, principala

valley. The same situation can be noted later, after the raising of the eastern tower, in photographs from the beginning of the 20th century (Photos 3 and 4). The care for the decorative character of the landscaping in the vicinity of the entrance to the manor house can be observed again in an image from the beginning of the 20th century (Photo 5), which shows us the placement of the decorative seedlings aligned along the moat that limits the south-eastern side of the building. The alley leading through the gangway of the eastern tower seems to have enjoyed the same care: we find it too, at the beginning of the 20th century (Photo 6), regularly lined on both sides with decorative bush seedlings. The last two mentioned images also offer clues on the alleys designed along the south-eastern, respectively north-eastern sides of the manor house: they seem to have been simple gravelled alleys. As we have already mentioned (see *Local relief and the placement of major elements*), nowadays the landscaping of the park is reduced on a considerably smaller surface than the initial one, grouped around the manor house, especially to the south, east, and north. The placing of the mature vegetation on the terrain preserved its naturalness (Photo 11), but some details have lost in refinement: the previously mentioned alleys were either asphalted (Photo 7), or lost their gravelled surface, becoming simple earthen alleys (Photo 9); the ornamental nature of the vegetation in front of the south-eastern entrance elevation became less coherent, mixing different species without a particular rule; the monuments in the park lost their romanticism through the apparition of protective fences (Photos 12-14).

Conclusion

■ Due largely to its continuous use, the Kendi-Kemény Manor House in Brâncovenești is in a good state of preservation,

■ Foto 13. Mormântul și monumentul funerar al lui János KEMÉNY în parcul peisager © Andreea MILEA, 2009
■ Photo 13. The tomb and funerary monument of János KEMÉNY in the landscaped park © Andreea MILEA, 2009

■ Foto 14. Monumente funerare în parcul peisager © Andreea MILEA, 2009
■ Photo 14. Funerary monuments in the landscaped park © Andreea MILEA, 2009

even if it suffered some alterations and, through them, some values have been lost (details were lost, such as the sculpted lions, once placed on both sides of the entrance to the bridge, the bridge itself was altered, the gallery-balconies were altered though the addition of covering structures, the graves and memorial table of the Transylvanian Helikon received protective enclosures, etc.). The surface of the park, with the historic limits still visible, currently has several areas with extremely different characteristics. An area was preserved as a landscaped leisure park; a second area with farmlands and recently built insertions for the medical programme transferred from the manor house; and a third area, also utilitarian, as an orchard. The probability of preserving the utilitarian functions on the site is large, at least for the near future. Preserving the medical programme on the site has its advantages and disadvantages related to the historical ensemble. The disadvantage is occupying the area of the former park with new buildings, altering the nature of the place. The advantage is the necessity, given by this type of programme, of creating landscape design elements, beneficial for the patients, thus presenting the occasion for a part of the surfaces currently occupied by farmland or orchards, to return to the leisure function, with appropriate elements. However, even taking into account this possible advantage, lacking technical documents (plans of the historical landscape design) and traces of the former elements on the site, the decision of innovative designs will have to confront the difficulty of concrete design choices in order to answer to the site's current status, of historic building, to which a listed historic park belongs. Regarding the area preserved currently as leisure park, its main value rests in the trees, both as preserved specimens as well as through the way their placing follows the principles of the landscaped style. The objects present in the park – the funerary monuments, the memorial table of the Transylvanian Helikon – add to the value of the surviving historic park. But maybe even more important than the already mentioned elements is the preservation of the landscaping traces from the times of the fortified manor house (the works delimiting the moat), reminding us of the initial, defensive function of the ensemble. The place of the Kendi-Kemény Manor House in the history of Transylvanian architecture is clearly stated by József BIRÓ: „if it had not endured, we would not be able to form an accurate enough picture about the architecture of the old Transylvanian castles.”¹⁷

ei valoare constă în vegetația arborescentă, atât ca exemplare păstrate cât și prin modul în care dispunerea acestora susține principiile stilului peisager de amenajare. Obiectele prezente în parc – monumentele funerare, masa memorială a Helikon-ului Ardelean – adaugă și ele valoare parcului istoric supraviețuitor. Dar poate și mai importantă decât cele deja menționate este păstrarea urmelor de amenajare a terenului din vremurile castelului-cetate (lucrările de teren delimitând șanțul pentru apă), amintindu-ne funcțiunea inițială, defensivă, a ansamblului. Locul castelului Kendi-Kemény în istoria arhitecturii transilvănene este precizat extrem de clar de către József BIRÓ: „dacă nu ar fi dăinuit, nici nu ne-am fi putut forma o imagine suficient de precisă despre arhitectura vechilor cetăți transilvănene”.¹⁸

Bibliografie/Bibliography

- *** Brâncovenești – Kendy-Kemény. Monumente Uitate. <http://monumenteuitate.org/ro/monument/194/Brancovenesti-Kendi-Kemeny> (accesat în ianuarie 2017).
- *** Colecția de ilustrate a Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca. [Postcard collection of the “Lucian Blaga” Central University Library, Cluj-Napoca.]
- *** Historical Maps of the Habsburg Empire. Mapire. <http://mapire.eu/en/> (accesat în ianuarie 2017).
- *** Lista Monumentelor Istorice 2004, 2010, respectiv 2015. Ministerul Culturii și Patrimoniului Național, Institutul Național al Patrimoniului. [List of Historic Buildings 2004, 2010, respectively 2015. Ministry of Culture and National Heritage, National Institute of Heritage.]
- *** Marosvécs – Kemény kastély. Hereditatum. <http://hereditatum.ro/muemlekek/adatok.html?muemlek=2060> (accesat în ianuarie 2017).
- *** Marosvécs és környéke, A marosvécsi vár és a park. <http://www.kemenyinfo.hu/content.php?s=portalmain&id=3sav0w5brgwy-6n1e&f=art1&activate=1&subactivate=0>, <http://www.kemenyinfo.hu/content.php?s=portalmain&id=b89p0dl7oiyw3r2k&f=art1&activate=1&subactivate=1> <http://www.kemenyinfo.hu> (accesat în ianuarie 2017).
- BIRÓ, József. 1944. *Erdélyi kastélyok*. Budapest: Új Idők Irodalmi Intézet – Singer és Wolfner Kiadása.
- COTEANU, Ion et al. 1998. *Dicționarul explicativ al limbii române*. București: Univers Enciclopedic.
- FEKETE, Albert. 2007. *Az erdélyi kertművészet. Maros menti kastélykertek*. Kolozsvár: Művelődés.
- ILIESCU, Ana-Felicia. 2003. *Arhitectură peisageră*. București: Editura Ceres.
- ION, Narcis Dorin. 2002. *Castele, palate și conace din România*. București: Editura Fundației Culturale Române.
- MILEA, Andreea. 2012. Grădini istorice din Transilvania: primi pași pentru o cercetare sistematică. Historical Gardens in Transylvania: First Steps for a Systematic Research. *Transsylvania Nostra* 4/2012: 48-60.
- SEBESTYÉN, Gheorghe & Victor SEBESTYÉN. 1963. *Arhitectura Renașterii în Transilvania*. București: Editura Academiei Republicii Populare Române.
- SZABÓ, M. Attila. Dicționar de localități din Transilvania. <http://dictionar.referinte.transindex.ro/index.php?action=betu&betu=l&kezd=180&co=roman> (accesat în aprilie 2015).
- SZATHMÁRI PAP, Károly. 2012. *Erdély képekben*. Ed. Jenő MURÁDIN. Cluj-Napoca: Kriterion.
- WEISZ, Attila. 2007. *Száz erdélyi műemlék*. Kolozsvár: Utilitas Kiadó.

¹⁷ „ha nem maradt volna fenn, nem is alkothatnánk eléggé hív képet Erdély régi várépítészetéről” (BIRÓ 1944, 42).

¹⁸ „ha nem maradt volna fenn, nem is alkothatnánk eléggé hív képet Erdély régi várépítészetéről” (BIRÓ 1944, 42); în text, în traducerea autoarei.